

Plenáris előadások

Becsei József - Tóth József szülőföldje és szerelme: az Alföld

becsei@t-online.hu

Tóth József Professzor Úr, Rector emeritus, Cegléden született, Ambrózfalván nevelkedett, majd Szegeden nyiladozott a különlegesen éles világlátása, és itt teremtett magának tekintélyt a tudásával, valamint a kutatásra való különösen innovatív tehetségével, majd innen került Békéscsabára. Mindez az út összesen 43 évet ölel fel. Ezen települések az Alföld különböző tájegységeit jelentik, ahol a természeti adottságok, az általuk meghatározott élet, és az így létezett társadalom különböző karaktereket teremtett. Röviden azt mondhatjuk, hogy az alföldi ember sajátosságainak sok-sok vonását szívta magába Tóth József. Így a rendkívüli energiát, a földhöz való kötődést és ragaszkodást, a természeti folyamatok által diktált életritmust, a határozottságot és céltudatosságot, a maga igazában meggyőződött embert, aki ezért vitára és makacsságra is hajlandó volt. Az alföldi embert elsősorban a paraszti élet sajátosságai determinálják, és bár emberünk nem paraszti családból származott, de a neveltetés környezetei mégis számos, e jellemvonáshoz köthető tulajdonságot teremtettek benne. Ezek az adottságok, körülmények azt jelentették, hogy Ő belülről ismerte az Alföld népének, településeinek stb. a világát, az életét, és így nem csak a tudomány révén, hanem érzelmileg is kötődött hozzá. Ez tette lehetővé, hogy a problémákra, azok megoldásaira adekvát feleleteket tudott adni.

Természetesen én, Becsei József – aki hasonló neveltetési utat jártam be, és akinek a személyes kapcsolata 1967. április 17-ig visszanyúlóan datálható (mert ez a dátum áll Tóth József első hozzám írott levelén; vagyis a kettőnk között kialakult, előbb csak szakmai kapcsolat, majd minden irányú barátság ez időtől a haláláig tartott), – csak szubjektív szemlélettel tudok Tóth József munkásságához közelíteni. Ezt a szubjektivitást tovább magyarázza az, hogy számos közös munkánk és tevékenységünk meghatározó jelentőségű volt az Alföld sajátosságainak geográfiai feltárásában. Az említett levélben úgy fogalmazott, hogy „...Városföldrajzzal foglalkozom, helyesebben szeretnék foglalkozni a jövőben” és az „Urbanizáció az Alföldön” címmel megjelent (1988) könyvét az alábbi módon dedikálta: „Becsei Józsefnek, alföldi csínjaink emlékére és újak reményében...”.

Az Alföld-kutatás a Szegedi Egyetem Gazdaságföldrajzi Tanszékének első számú feladata volt, amelynek eredménye számos tudományos dolgozat és könyv publikálása. Ezek közül – egyebek mellett – kiemelkedik a Szegedről írott, sokoldalú feldolgozás, a három dél-alföldi megye (Bács, Békés, Csongrád) gazdasági földrajza című művek szintetizáló feldolgozása. A tudomány aspektusából ítélve jellemző volt a részletes feltáró munka, majd a tények alapján az általános következtetések levonása. Tóth József Alföldet érintő kutatásainak e két fő jellemvonása mellett Békéscsabán újak is sajátjává váltak. Az Alföld akkori perifériája olyan új feladatokat hívott életre a tudományos kutatásban, amelyeket a Békés-

csabán működő kis létszámú geográfus team (1973-ban alapította Enyedi György és Becsei József az MTA FKI első vidéki fiáléját Békéscsabán, amelynek első, és mindeddig a legnagyobb hatású vezetője Tóth József lett) felvállalt, ezzel segítséget nyújtott a terület elmaradottságának bemutatásában, valamint az ebből levezethető javaslatok megfogalmazásában. Továbbá: Tóth József bekapcsolta az általa irányított kutatásokba azokat az embereket, akik a jelentős döntéseket hozták, így a tudomány a mindennapi gyakorlat szerves részévé vált, hiszen a döntést hozók nem kívülről ismerték meg a tudomány által feltártakat, hanem maguk is részt vettek abban.

Beluszky Pál - Vízfej, vagy zászlóshajó?

beluszky.pal@upcmail.hu

Tóth professzor úr pályája során mindvégig érdeklődéssel kísérte a „gyakorlati” – településpolitikai, területszervezési, közigazgatás-szervezési stb. – kérdéseket, és véleményt nyilvánított velük kapcsolatban (pl. megye–régió-viszony, a várossá-nyilvánítás gyakorlata stb.). Erre emlékezve előadásom témája Budapest országon és a településhálózaton belüli pozíciója, súlya (Budapest „zászlóshajó” vagy „vízfej”?), az ezzel kapcsolatos vitatott nézetek. Így: kijelenthető-e, hogy Budapest aránytalanul nagy súlyt képvisel az ország társadalmában, gazdaságában, településhálózatában; jogos-e a főváros kapcsán a „vízfej” emlegetése? Ez az aránytalanság (?) gátolta/já-e az ország normális működését, hátráltatja-e harmonikus fejlődését, a területi egyenlőtlenségek mérséklését? Milyen okok, folyamatok tették lehetővé Budapest túlfejlődését? A főváros „túlfejlődött” vagy „túlfejlesztették”? Ha túlfejlesztették, kik, milyen erők-csoportok, események tehetők ezért felelőssé? Mérlegelve Budapest jelenlegi pozícióját, lehet-e, szabad-e tovább támogatni a város „fejlődését”, gazdaságának-súlyának növelését, szerepkörének bővülését? A főváros ellenpólusainak (Debrecen, Szeged, Pécs, Miskolc, Győr) viszonylag kis súlya milyen okokra vezethető vissza? Van-e lehetőség a kis területű országban további „valódi” nagyvárosok kialakulására? A válaszok sokfélék, gyakran egymásnak ellentmondóak. A leggyakrabban felelgetett magyarázatok: Trianon és a szocialista korszak hibás területi politikája. Az előadásban fel kívánjuk mérni, hogy Budapest fejlődését-növekedését mennyiben ösztönözték a város adottságai, földrajzi energiái, geopolitikai helyzete (vagyis a város természetes „kivirágzása”), s ezt a folyamatot mennyiben, és hogyan támogatták vagy éppen gátolták szándékolt – államhatalmi, társadalmi, várospolitikai stb. – beavatkozások.

Kocsis Károly - Tóth József helye a magyar földrajz Pantheonjában

kocsis.karoly@csfk.mta.hu

Aligha vitatná bárki, nem csak e konferencia emlékezésre és tiszteletadásra összegyűlt mezőnyéből, hanem a hivatásos geográfusok aránylag kicsiny, de válogatott csapatának tagjai közül sem, hogy Tóth József valóban megkerülhetetlen, jelentős súlyú alakja volt a 20.

század utolsó harmadában és az új évezred első évtizedében a hazai földrajztudománynak. Nem könnyű feladat pályatársként, egykori kollégaként objektíven értékelni egy ilyen, a vártnál és reméltnél hamarabb lezárult életművet: ilyen feladatra talán a rutinos tudománytörténészek is inkább csak néhány év, vagy akár évtized távlatából vállalkoznának szívesen. Mégis, mivel az emlékkonferencia programja aligha lehetne teljes egy ilyen témájú előadás nélkül, a szervezők felkérésére igyekszem áttekintést adni arról, hogy milyen szerepet játszott Tóth József életműve a „mi geográfánkban”.

Az életmű tulajdonképpen különösebb nehézségek nélkül, viszonylag egyértelműen korszakolható, bár az egyes szakaszok azért jelentős részben átfednek egymással. Szegedi tudományos indulásától kezdve békéscsabai évein keresztül tartó időszakának területileg az Alföld, tematikailag pedig a népesség- és településföldrajz ad határozott keretet. A központi helyek elméletének hatása alatt munkáinak igen jelentős része vonzáskörzeti problémákat, különböző centrumok hierarchiáját vizsgálja, ezen keresztül jut el az Alföld urbanizációja értékelésének sokkal általánosabb kérdéseire – voltaképpen e szakasz (az életművet tekintve végleges) lezárása az akadémiai doktori értekezés elkészítése már az 1980-as évek végén. A második fontos csomópontot e munka gyakorlati aspektusainak kibontása jelentette: a település- és területi fejlesztés kérdéseinek vizsgálata, beleértve a várossá nyilvánítás, a funkcionális és a jogi értelemben vett városok kettősségének problémáját. Ennek a szakasznak a kiemelkedő jelentőségű (pontosan soha össze nem számoltan, de nagyon sokszor hivatkozott) munkájában fekteti le a település tetraéder-modelljét, amely vélhetően legjelentősebb elméleti hozzájárulása a hazai társadalomföldrajz fejlődéséhez. A települések és vonzáskörzetük, valamint a települések és fejlesztésük kérdéskörök után kibontakozó harmadik ciklus kulcsszava a régió: ez nyilván nem független az RKK megalakulásától. Ez a téma ismét csak nem független a fejlesztéspolitikai vonatkozásoktól, a régió vagy megye jellegű vitákban való – egyértelműen az előbbi pártján megnyilatkozó állásfoglalásoktól. Talán legismertebb, a televízió révén a nagyközönség széles rétegeihez is eljutó összegzésében (Kell-e nekünk régió?) a kérdést egy általánosabb térszemléleti rendszer részévé emeli, amely mintegy összegzője a tudományos pályáinak.

Sokkal bonyolultabb kérdés persze, hogy ez az életmű milyen hatással volt a hazai földrajzra, és hogyan illeszkedik annak áramlataiba? Utóbbi kérdésünk részben az előbbit is megválaszolja majd: Tóth József szakmai jelentőségét nem kis részben éppen az a tény adja, hogy nem annyira részese, inkább formálója akart lenni valaminek. Jelentős szerepe volt abban, hogy a hazai társadalomföldrajz azzá lett, aminek ma ismerjük: személyében és tanítványain keresztül segített kibontakoztatni annak sokszínű, a gazdaságföldrajz primátusát immár levedlett kutatási horizontját. Vízióját a befogadó, minden irányba és a társadalom bármely térrel kapcsolatos problémájára nyitott földrajzról haláláig következetesen képviselte, és az általa teremtetett iskolán keresztül a következő generációra is továbbhagyományozta.

Trócsányi András - Az urbanizáció sajátos képe

troand@gamma.ttk.pte.hu

Tóth József az a fajta tudós volt, aki vallotta, hogy a tudomány keveset ér az eredmények széleskörű megismertetése, mi több, gyakorlati alkalmazása nélkül. Népszerű ismeretterjesztő tevékenységét számtalan elismerés jelzi, fénykorában előadásait nem csak geográfus növendékek hallgatták élvezettel. Sokat tett – és még többet szeretett volna tenni – azért is, hogy a településekről, a térszerveződésről, vagy éppen a területfejlesztésről vallott nézeteit a döntéshozók és politikusok is meghallják, megismerjék, netán alkalmazzák. Kutatási, érdeklődési területei közül csak egy volt az urbanizáció kérdésköre, azonban – akarva, akaratlan – ezen a területen valósultak meg leginkább fenti elképzelései.

Tóth József vallotta, hogy hazánkban a rendszerváltás előtti urbanizáció megkésett volta mellett is – törvényi korlátokkal – fékezett sebességű. Hirdette, hogy a funkcionális értelemben vett városok köre messze meghaladta a formálisan városi címmel rendelkező településeket, és nem átalott a rendszerváltás (és az inkriminált település városi rangra emelése) előtt egy évtizeddel egy nagyközségi jogállású települést városként aposztrofálni (Mezőberény, a helyét kereső kisváros...). Az új önkormányzati törvény formába öltésekor, majd a várossá választ szabályozó kormány- és miniszteri rendeletek születésekor – sok szakmabéli és szakmán kívüli kollégájának ellenszenvét is kivívva – rendre a megengedő szabályozás mellett tört lándzsát. Hitte, hogy az országban még jelentős urbanizációs tartalékok rejlenek, a relatíve fejlett térségi központok városi címmel történő felvértezése egy új fejlődési pálya kiindulópontját jelentheti. Szilárd meggyőződése volt, hogy a fejlettséget abszolút értékek helyett az adott térség viszonyai között kell értelmezni, mint ahogyan az is, hogy a helyi, közösségi kezdeményezéseknél nehezen képzelhető el értékesebb impulzus a hazai urbanizációban. A várossá nyilvánítást előkészítő ad hoc bizottságnak hosszú éveken keresztül aktív, szókimondó tagjaként a grémiumból lassan kiszorult ugyan, de hangját a településvezetők és néhány szakmai döntéshozó is meghallotta. Ez utóbbit bizonyítja a Belügyminisztériumtól 1995-ben elnyert monstre kutatási megbízása (A magyarországi városhálózat és városhiányos térségek vizsgálata), melyben előrejelzést készített a hazai urbanizáció ütemezésére és területi viszonyaira vonatkozóan. Funkcionális típusait a szakmai közvélemény is elfogadta, azok némelyikét továbbfejlesztette. A majd két évtizede felállított liberális prognózis azonban alulbecsültnek bizonyult, a hazai urbanizáció messze túlhaladta a professzor úr és munkatársainak elképzeléseit. Tóth József széleskörű társadalmi elismerést is szerzett e tevékenységével: az 1990-es évek végén szinte nem készült olyan valamirevaló városi pályázat az országban, amelynek során ne kérték volna ki a véleményét. A településvezetők között híre ment, hogy Pécssett működik egy nagyformátumú professzor, akihez illik elzárándokolni, ha várossá szeretnének lenni. E városi (falusi?) legenda igaznak bizonyult, tanácsadói tevékenységébe egyre többünket vont be az évek alatt, majd – mint több más területen is – az aktív szerepeket immáron ránk hagyva, a háttérből figyelte cselekedeteinket.